

ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ЕКОНОМІЧНОГО УПРАВЛІННЯ БЕЗПЕКОЮ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ

Постановка проблеми. Проблема людського життя, забезпечення його безпеки набула особливої актуальності й гостроти в останні роки завдяки усвідомленню його унікальності та необхідності захисту життєдіяльності людини в усіх її проявах. У XX столітті та на початку XXI століття це знайшло свій відбиток не тільки в наукових розробках вчених, політиків та практиків, а й у міжнародних правових актах, програмах гуманістично орієнтованих політичних партій і соціально-економічній політиці урядів різних країн. Ці здобутки цивілізації дедалі глибше входять у масову та індивідуальну свідомість і спонукають сучасне покоління людей до пошуків шляхів досягнення стану безпеки життєдіяльності, життєвого благополуччя і процвітання, забезпечення якомога більш повного задоволення своїх потреб, створення умов для реалізації творчого потенціалу.

Також необхідно зазначити, що глобалізація світу, виходячи за суто економічні межі і включаючи політику, ідеологію, культуру, спосіб життя, а також середовище життєдіяльності людини [1], породжує стан нестабільності і невизначеності, який в кінцевому рахунку має завершитися створенням цілковито нової системної конфігурації безпеки [2, 3].

Формування та забезпечення безпечної життєдіяльності в Україні неможливе без глибокого дослідження фундаментальних проблем безпеки життєдіяльності людини, населення, регіонів, удосконалення системи управління безпекою життєдіяльності та створення організаційно-економічного механізму її регулювання.

Дослідження проблем безпеки життєдіяльності обумовлено тим, що людину постійно переслідують небезпеки і загрози. Вона сприймає світ у вигляді об'єктивної та суб'єктивної реальності, перетворює природу і разом змінюється сама, будучи одночасно суб'єктом продукування світу і його об'єктом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В Законі України "Про основи національної безпеки України" [4] національна безпека визначається як захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства та держави за якої забезпечується сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам.

В ДСТУ 2293-99 "Охорона праці. Терміни та визначення основних понять" термін "безпека" визначається як стан захищеності особи від ризику зазнати шкоди [3]. Це визначення може бути вірним, якщо під ризиком розуміти міру небезпеки, що вказує як на можливість спричинення шкоди будь-яким об'єктам чи суб'єктам безпеки, так і на його величину. Зазначимо тут же різницю між небезпекою, що вказує лише на потенційну можливість спричинення шкоди, та ризиком або загрозою, які конкретизують її зміст, вірогідність та важкість прояву.

У сучасних умовах розвитку суспільства поняття "безпека" одержало досить широке розповсюдження в науковій літературі, навчальних посібниках в зв'язку з зростанням кількості небезпек і уваги до них з боку держави, громадських організацій, різних партій і рухів, науковців.

Взагалі поняття безпеки, на думку С. Афонцева, почало використовуватися практично до всіх галузей, що переживають кризу, і чим глибша криза, тим гучніше лунає голос прибічників відповідної доктрини [5].

Результати аналізу визначень терміну "безпека" з 26-ти літературних та інших джерел, мають свої особливості. Кожний з авторів всебічно розкриває природу такого

явища як безпека, акцентуючи увагу на багатоваріантності визначень, що вказує на її множинну предметність. Наприклад, І. Дуднікова надає п'ять різних за змістом визначень, А. Беченов, Д. Зеркалов та Є. Олейніков — по три відповідно, по два — П.Кукін, В. Лапін, Є.Подгорних, Л.Логачова, Л.Логачова, О.Прогнімак.

Взагалі слід зауважити, що відсутність консенсуального розуміння поняття „безпека” віддзеркалює різноманітність поглядів на її визначення. Тому доцільним вважається окреслення базових ознак, які відображені у визначенні поняття „безпека”, і на які зазначають автори.

Виділення невирішеної частини загальної проблеми. Отже, метою безпеки є комплексний і системний вплив на потенційні і реальні загрози, досягнення стабільного функціонування в нестабільних зовнішніх і внутрішніх умовах, забезпечення зниження і нейтралізації ризиків-факторів, які безпосередньо впливають як на саму діяльність, так і на її специфіку. Тому забезпечення безпеки потребує уточнення вихідних положень, принципів.

Сукупність сформованих вище положень ідентифікує (визначає на змістовному рівні) трактування поняття „безпека об'єкту”, що еквівалентно опису шаблону для перевірки належності конкретних понять даному класу.

Наприклад, поняття „безпека населення” включається до „безпеки об'єкту”, і, отже, може трактуватися як „здатність населення протидіяти небезпеці”. А поняття небезпека, загроза, виклик, ризик протистоять безпеці. Тому нижче наведено, з використанням системного підходу, аналіз і визначення цих понять, їх класифікація, джерела загроз як результат протиріч, що мають місце, та сформувалися в умовах суперечливого розвитку суспільства.

Викладення основного матеріалу досліджень. Структура системи управління безпекою життєдіяльності визначається сукупністю елементів і взаємозв'язків та взаємодій між ними. Зміна ж характеру зв'язків призводить до зміни структури, а зміни у взаємодіях між елементами — до змін всередині, що супроводжується ефектами взаємодій.

Під елементами (складовими частинами) системи управління безпекою життєдіяльності слід розуміти не лише об'єкти, а й відносини і зв'язки між ними.

Між елементами системи управління безпекою життєдіяльності існують певні зв'язки. В той же час в системах можна спостерігати ізольовані („приховані”) елементи або групу елементів, які не взаємодіють з іншими елементами цієї системи. Під цілісністю системи розуміють залежність кожного елемента системи, його властивостей і відносин в системі від його місця, функцій і т. ін. Це означає, що вплив на один або декілька елементів системи обов'язково викличе реакцію, зміну інших елементів, тобто утворюється єдність елементів в результаті тієї чи іншої дії.

Основними задачами системи управління безпекою життєдіяльності є:
визначення та оцінка впливу загроз (реальних та потенційних) людині, населенню, регіонам;

аналіз стану безпеки життєдіяльності за існуючими видами загроз;

формування та реалізація законодавчої бази, спрямованої на вирішення проблем безпеки життєдіяльності в основних сферах і видах життєдіяльності, запобігання виникненню надзвичайних ситуацій;

розробка і реалізація національних та регіональних концепцій, стратегій і програм, інших правових документів із забезпечення безпеки життєдіяльності;

залучення фінансових і матеріально-технічних ресурсів для здійснення заходів забезпечення безпеки життєдіяльності;

забезпечення координації діяльності та взаємодії контрольних органів і громадських організацій, які здійснюють нагляд за станом безпеки життєдіяльності;

створення системи органів управління безпекою життєдіяльності, сил і засобів, в т.ч. для дій за умов виникнення надзвичайних ситуацій, пов'язаних з небезпекою для людини і населення в цілому;

підтримка стану готовності означених сил і засобів для невідкладних дій за умов виникнення надзвичайних ситуацій.

У літературних джерелах, систему управління безпекою життєдіяльності пов'язують з сукупністю взаємопов'язаних процесів, суб'єктів, об'єктів, які функціонують у певному середовищі: „людина — оточуюче середовище — людина”; „людина — машина”; „людина — машина — середовище”, „людина — життєве середовище”, „природа — людина — суспільство”.

При постійному зростанні соціальних, техногенних, природних та інших загроз, означені вище системи частково втрачають своє значення, а їх місце, на нашу думку, повинна зайняти система — "людина — економіка — середовище", яка є визначальною для забезпечення безпеки життєдіяльності, тому що вона найбільш змістовно відтворює її сутність. При цьому під середовищем слід розуміти природне, штучне або соціальне середовище.

Комплексне розуміння проблем управління безпекою життєдіяльності та механізм його реалізації потребує з'ясування змісту взаємодії в системі "людина — економіка — середовище" (ЛЕС), для чого використано та адаптовано підходи Т. Акімової та В. Хаскіна до визначення систем і їх взаємодії в екології в сучасних умовах. Вона надзвичайно складна і разом з тим, при деяких умовах і застереженнях, може бути доведена до простої системної моделі, в якій використані прийоми встановлення причинних зв'язків (рис. 1).

Потребують розкриття і структурні компоненти цієї моделі. Так, система "Середовище" (С) має дві підсистеми — природне середовище (сукупність всіх живих організмів біосфери) і штучне середовище, включаючи середовище проживання людини (антропогенне-природне, техногенне, соціальне).

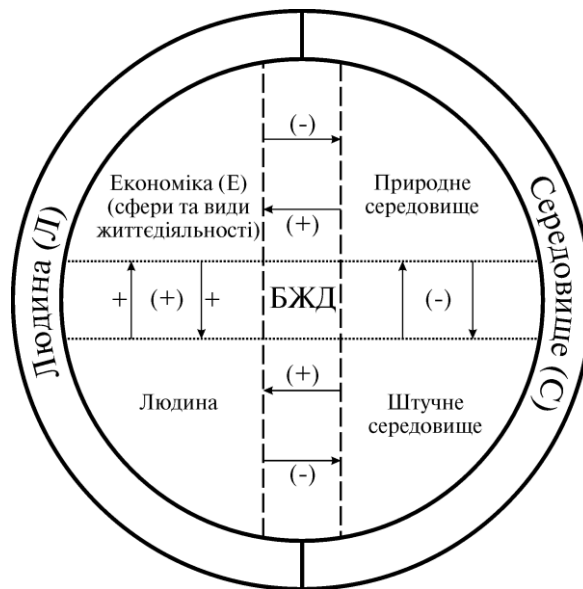

Рис. 1. Структура системи „людина — економіка — середовище”.

Система "Людина" (Л) містить дві підсистеми: це власне людина (група людей, населення) і сфера, яка визначає умови життя і діяльності — економіку (сфери і види життєдіяльності, господарство).

Контур (Л) (рис. 1) має позитивний знак оскільки узагальнено взаємозалежність між людьми і економікою можна розглядати позитивною: певна кількість населення

потребує задоволення потреб, тому відповідно, збільшується виробництво продуктів, тобто ресурсів для подальшого зростання. Другий контур (С) має негативний знак, тому що взаємодія між організмами і середовищем в природі в цілому перевищує рівновагу: сфера природи володіє середоутворюючою функцією і безпосередньо контролює властивості власного середовища, а умови середовища (в основному обмеженість кількості природних ресурсів, які можуть бути використані) лімітують збільшення маси. Вплив економіки на природу є протилежно спрямованим (негативним), а стан середовища і населення поєднані позитивними причинними зв'язками.

Це обумовлює подальше дослідження цієї системи як єдиного контуру причинних зв'язків. Всі компоненти в цій моделі системи замкнуті в одну динамічну багаторівневу систему, тому можна стверджувати, що вона функціонує як система безпеки життєдіяльності.

Аналіз та узагальнення взаємозв'язку елементів цієї системи дозволяє стверджувати, що функціонування її, тобто її поведінка, характеризується певними станами, непослідовними у часі, що супроводжуються змінами, які все ж таки необхідно прогнозувати, передбачати виникнення загроз та небезпек, попереджувати ризики, забезпечувати реалізацію відповідних заходів через прийняття та реалізацію відповідних стратегій та програм.

Тому критерієм ефективності системи управління безпекою життєдіяльності може бути високий рівень безпеки життєдіяльності, який повинен відповідати мінімуму сумарних соціально-економічних витрат на усунення загроз і пов'язаних з ними нанесення можливої шкоди. Провідними параметрами при цьому повинні стати значення кількісних показників, прийнятих з урахуванням їх динаміки. Оптимальними слід вважати заходи, що передбачають максимальне зростання рівня безпеки життєдіяльності або заданий її рівень при мінімальних витратах.

Висновок. Використовуючи методичні підходи В.Ліпкана можна стверджувати, що категорія безпеки життєдіяльності в управлінському аспекті повинна визначати характер і організаційно-економічну специфіку механізму управління нею, включаючи можливість визнання пріоритету доцільності над формальними процедурами. При цьому механізм управління безпекою життєдіяльності вимагає економічного, організаційного, екологічного та інших підходів до розв'язання проблем забезпечення безпеки і вводить необхідну структуризацію у процеси, пов'язані з діяльністю суб'єктів управління безпекою життєдіяльності. Це зумовлює необхідність визначення науково-методичних засад управління безпекою життєдіяльності в системі державного управління.

Анотація

У статті наведено основні теоретичні та методологічні підходи до економічного управління безпекою життєдіяльності. Встановлено шляхи розв'язання проблем забезпечення безпеки із введенням необхідної структуризації у процеси, пов'язані з діяльністю суб'єктів управління безпекою життєдіяльності. Наведені науково-методичні засади управління безпекою життєдіяльності в системі державного управління.

Аннотация

В статье приведены основные теоретические и методологические подходы к экономическому управлению безопасности жизнедеятельности. Определены пути решения проблем обеспечения безопасности с введением необходимой структуризации в процессы, которые связаны с деятельностью субъектов управления жизнедеятельности. Приведены научно-методические основы управления безопасностью жизнедеятельности в системе государственного управления.

Annotation

To the article the basic theoretical and methodological going is driven near the economic management of vital functions safety. The ways of decision of problems of providing of safety are set with introduction of necessary структуризації to the processes related to activity of subjects of management of vital functions safety. The brought scientifically-methodical principles over of management of vital functions safety in the system of state administration.

Список використаної літератури:

1. Радиш Я. Категорійно-понятійний апарат про державне управління системою охорони здоров'я України // Вісник Української Академії державного управління при Президентові України. – 2001. – №1. – С.193-202.
2. Долішній М., Садова У., Семів Л. Глобалізація та її регіональні виміри // Регіональна економіка. – 2002. – №3. – С. 7-23.
3. Пирожков С.І. Проблеми безпеки в контексті Європейського вибору України // Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Регіональна політика: досвід Європейського Союзу та його адаптація до умов України (Збірник наукових праць). – Вип. 5 (XLIII): В 3-х ч. / НАН України. Ін-т регіональних досліджень; Редкол.: відп. ред. акад. НАН України М.І. Долішній. – Ч. 1. – Львів, 2003. – С. 36-52.
4. Закон України "Про основи національної безпеки України" від 19 червня 2003 р. №964-IV // Голос України. – 2003. – 22 лип. (№134). – С. 20-21.
5. Афонцев С. Национальная экономическая безопасность: на пути к теоретическому консенсусу // Мировая экономика и международные отношения. – 2002. – №10. – С. 30-39.